

Міністерство освіти та науки України
Сумський державний педагогічний університет
імені А.С. Макаренка

С. Ф. Алексенко

КОНКРЕТНО-НАУКОВІ МЕТОДИ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Методичні рекомендації
для студентів 1 курсу магістратури
факультету іноземної та слов'янської філології

Суми
Видавництво СумДПУ імені А.С. Макаренка
2020

УДК 81-13 (075.8)

К 64

*Друкується згідно з рішенням вченої ради
факультету іноземної та слов'янської філології
Сумського державного педагогічного університету
імені А.С. Макаренка
(протокол № 9 від 30.04.2020 р.)*

Укладач: С.Ф. Алексенко, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри германської філології Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

Рецензент: В. І. Школяренко, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри германської філології Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

К 64 Конкретно-наукові методи лінгвістичних досліджень: методичні рекомендації для студентів 1 курсу магістратури факультету іноземної та слов'янської філології / Уклад. Алексенко С.Ф. – Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2020. – 44 с.

У методичних рекомендаціях «Конкретно-наукові методи лінгвістичних досліджень» висвітлено понятійний апарат і теоретичні положення основних лінгвістичних методів наукового дослідження. Метою методичних рекомендацій є детальне ознайомлення студентів із сучасними методами лінгвістичного аналізу, формування в них цілісного уявлення про різноманіття підходів до і алгоритмів проведення лінгвістичного дослідження та відповідного їм інструментарію. Запропонований матеріал охоплює коло питань, пов'язаних з методами структурної лінгвістики, семантичного аналізу, комунікативно-функціонального та когнітивного підходів до вивчення мови; перевагами та обмеженнями кожного з описаних методів, розуміння яких перевіряється через низку контролюючих питань наприкінці кожного розділу.

Призначено для викладачів та студентів-магістрантів факультетів іноземних мов, а також усіх, хто самостійно цікавиться основними напрямками методології лінгвістичних досліджень у вітчизняній та зарубіжній науці.

УДК 81-13 (075.8)

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. МЕТОДИ СТРУКТУРНОЇ ЛІНГВІСТИКИ ТА ЗІСТАВНОГО ВИВЧЕННЯ МОВ	6
1.1. Описовий метод.....	6
1.2. Метод дистрибутивного аналізу	7
1.3. Аналіз за безпосередніми складниками.....	10
1.4. Порівняльно-історичний та зіставний методи	11
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИ СЕМАНТИЧНОГО АНАЛІЗУ	14
2.1. Компонентний аналіз.....	14
2.2. Метод семантичного поля.....	18
2.3. Контекстуальний аналіз	20
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИ КОМУНІКАТИВНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ	23
3.1. Конверсаційний аналіз	23
3.2. Дискурс-аналіз	29
РОЗДІЛ 4. МЕТОДИ КОГНІТИВНОГО АНАЛІЗУ	33
4.1. Концептуальний аналіз	33
4.2. Метод фреймового моделювання.....	37
ЛІТЕРАТУРА	42

ВСТУП

Конкретно-наукові методи наукового дослідження різняться від однієї науки до іншої та відображають вузьку специфіку кожної конкретної науки, будучи зумовленими її змістом, структурою і характером зв'язків її компонентів. Під конкретно-науковими методами лінгвістичного дослідження розуміємо методи лінгвістичного аналізу. Вони є сукупністю різних прийомів аналізу мовного матеріалу, за допомогою яких формуються знання про закономірності функціонування мови чи мовлення, а також способами теоретичного освоєння спостереженого і виявленого в процесі лінгвістичного дослідження.

Лінгвістичний метод – це засіб та спосіб, за допомогою якого лінгвісти отримують знання про мову, пізнають її. Метод дослідження – це той «інструмент», який використовується лінгвістом для отримання фактичного матеріалу у ході наукового дослідження, який допомагає лінгвісту вирішити поставлені наукові завдання.

Аспект (підхід) лінгвістичного дослідження визначає точку зору, ракурс розгляду певного мовного чи мовленнєвого об'єкта. У мовознавстві відомі *системний, структурний, семіотичний, комунікативно-функціональний, когнітивний* підходи тощо.

В основі системного підходу лежить розгляд мови як складного об'єкту – цілісної сукупності елементів з урахуванням відношень і зв'язків між ними. При цьому вивчаються способи об'єднання елементів у єдине ціле, функції системи, що визначаються її елементами, її походження, межі та відношення з іншими системами.

Структурний підхід, який був закладений Ф. Соссюром, передбачає синхронне дослідження, яке містить два виміри, що відображають структурні відношення – горизонтальний (синтагматичний) та вертикальний (парадигматичний).

Семіотичний підхід передбачає вивчення знакових якостей мовних одиниць з урахуванням таких аспектів, як семантичний (значення), прагматичний (особливості вживання), синтактичний (відношення одиниць в рамках системи мови).

Комунікативно-функціональний підхід пов'язаний із дослідженням функціональних особливостей та реалізацій функцій одиниць мови у різноманітних ситуаціях спілкування.

Когнітивний підхід покликаний з'ясувати роль мови у процесі сприйняття та пізнання людиною позамовного світу, категоризації та класифікації уявлень про навколишнє оточення.

Вибір певного методу значною мірою прогнозований метою дослідження, який і формує певну методологію і аспект дослідження.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДИ СТРУКТУРНОЇ ЛІНГВІСТИКИ ТА ЗІСТАВНОГО ВИВЧЕННЯ МОВ

1.1. Описовий метод

Найдавнішим і найпоширенішим лінгвістичним методом є **описовий**. Він є планомірною інвентаризацією одиниць мови і поясненням особливостей їх будови та функціонування на певному етапі розвитку мови, тобто в синхронії.

Описовий метод містить такі послідовні етапи:

1) виділення одиниць аналізу – фонем, морфем, лексем, конструкцій тощо (первинна сегментація);

2) членування виділених одиниць (вторинна сегментація): поділ речення на словосполучення, словосполучення на словоформи, словоформи на морфеми, морфеми на фонеми, фонеми на диференційні ознаки;

3) класифікація й інтерпретація виділених одиниць.

Описовий метод використовує прийоми зовнішньої та внутрішньої інтерпретації.

Прийоми зовнішньої інтерпретації бувають двох видів: а) за зв'язком з позамовними явищами (соціологічні, логіко-психологічні, артикуляційно-акустичні); б) за зв'язком з іншими мовними одиницями (прийоми міжрівневої інтерпретації).

Соціологічні прийоми застосовують при нормативно-стилістичному й історичному вивченні мови, при дослідженні словникового складу тощо. До соціологічних належить прийом «слів і речей», запропонований Г. Шухардтом і Р. Мерінгером, згідно з яким історію слова вивчають разом з історією позначуваної словом речі; прийом тематичних груп, тобто груп слів, пов'язаних спільною темою (назви певних груп рослин, назви птахів, назви одягу, назви взуття, назви погодних явищ, часових понять, почуттів тощо); прийом стильового аналізу (стилістична характеристика словникового складу мови та засобів художнього твору).

Логіко-психологічні прийоми застосовують у дослідженні зв'язку змісту мовних одиниць і категорій з одиницями мислення (співвіднесеність слова і поняття, речення і судження; різні типи значень і

мовних категорій; актуальне членування речення, глибинна семантична структура речення тощо).

Артикуляційно-акустичні прийоми мають місце при вивченні звуків у аспекті фізіологічному (вивчення артикуляційних особливостей — місця і способу творення звуків) і фізичному (участь голосу і шуму, тембр, тон тощо).

Прийоми міжрівневої інтерпретації полягають у тому, що одиниці одного рівня використовують як засіб лінгвістичного аналізу одиниць іншого рівня. У міжрівневому аналізі властивості досліджуваного явища розглядають з погляду суміжного рівня. Це відкриває нові особливості явищ, які розглядаються, і допомагає встановити міжрівневі зв'язки. Наприклад, синтаксис вивчають з погляду морфологічного вираження.

Прийоми внутрішньої інтерпретації — це різні способи вивчення мовних явищ на основі їх системних парадигматичних і синтагматичних зв'язків, тобто, як висловлювався Ф. де Соссюр, вивчення мови в самій собі і для себе самої. Парадигматична методика охоплює опозиційний прийом (на основі зіставлення і протиставлення мовних одиниць встановлюються їх диференційні ознаки, а на основі спільності й відмінності одиниці об'єднуються в різні парадигматичні групи). Парадигматична методика доповнюється синтагматичною, тобто вивченням сполучуваності досліджуваних одиниць, їх контексту. Синтагматика нерідко розкриває приховані властивості мовної одиниці, які при парадигматичному (опозиційному) підході можуть бути непоміченими. Описовий метод має широке застосування. Його використовують не тільки для опису мовних елементів (фонем, морфем, слів, конструкцій, суперсегментних одиниць, граматичних категорій та ін.), а й для вивчення функціонування мови. Опис мовних фактів є їх якісним аналізом, систематизацією, що створює лінгвістичну теорію.

1.2. Метод дистрибутивного аналізу

Дистрибутивний аналіз – методика дослідження мови на основі оточення (дистрибуції, розподілу) окремих одиниць у тексті. Це своєрідний дешифрувальний підхід, що ґрунтується на основі вивчення сполучуваності мовної одиниці з іншими одиницями, які називаються оточенням, або контекстом, цих одиниць.

Основні принципи дистрибутивної методики були розроблені представниками дескриптивної лінгвістики: у 20-х роках ХХ ст. Л. Блумфільдом, а в 30—50-х роках Зеллігом Харрісом, якого вважають творцем цієї методики. Вони у своїх працях опираються на положення про те, що різні мовні елементи мають різне оточення. Оскільки оточення кожного елемента є своєрідним, специфічним, неповторним, то на його основі можна докладно вивчити досліджуваний мовний елемент. На основі аналізу дистрибуції мовних елементів виділяють дистрибутивні класи. Існує таке *дистрибутивне правило*: якщо два елементи перебувають в одному й тому самому оточенні, то вони належать до одного класу.

Перед лінгвістом у дистрибутивному аналізі стоять такі завдання (їх можна інтерпретувати і як послідовні етапи аналізу):

1) сегментація тексту (мовленнєвого потоку) на одиниці певного рівня (звуки, морфи, слова тощо);

2) ідентифікація виділених одиниць, тобто об'єднання їх у певні класи (фонеми, морфеми, лексеми тощо);

3) виявлення відношень між виділеними класами.

Для ідентифікації мовних одиниць використовують *прийом субституції* (в межах того самого оточення підставляють різні елементи):

*I have read four **books***

*I have read four **magazines***

*I have read four **articles***

*I have read four **novels***

*I have read four **stories***

В одному і тому самому оточенні взаємозамінні елементи належать до одного дистрибутивного класу. У наведеному прикладі це клас обчислюваних іменників у формі множини (порівняйте неможливість фрази “I have read five informations, data” тощо).

Проте при визначенні граматичних чи категориальних класів мовних одиниць іноді виникають такі труднощі:

1. Два елементи в одному оточенні можуть взаємозамінюватися (It's a good dress, It's a good cake.), а в іншому — ні (I have sewn a dress, *I

have sewn a cake; I have cooked a cake, *I have cooked a dress). У цьому випадку елементи належать до одного класу.

2. Один елемент може замінятися двома чи більше послідовними елементами. Наприклад: Я писатиму лист, Я буду писати лист. У цьому разі елементи належать до одного класу, але до різних підкласів (у наведеному прикладі це дієслова майбутнього часу, але перший варіант становить синтетичну його форму, а другий — аналітичну);

3. Та сама форма трапляється в різних позиціях, як було показано вище на прикладі англ. [tu:]. У такому разі ця форма представляє різні класи елементів.

Розрізнення **типів дистрибуції** важливе для ідентифікації досліджуваних мовних одиниць. Традиційно виокремлюють доповняльну, контрастну дистрибуцію та дистрибуцію вільного варіювання.

Мовні одиниці знаходяться у відношенні *доповняльної (або компліментарної) дистрибуції*, коли кожна з них трапляється в такій сукупності контекстів, у якій не трапляється жодна з інших, тобто коли мовні одиниці функціонують в унікальному для кожної оточенні. Цей тип дистрибуції часто проявляється на фонологічному рівні при дослідженні алофонів тієї самої фонемі. Так, [p] and [p^h] є алофонами фонемі /p/ і функціонують в умовах доповнюваної дистрибуції: [p^h] зустрічається на початку складу з наголошеною голосною (як у слові *pin*). [p] зустрічається в усіх інших випадках (як у словах *spin* або *skip*).

Якщо ж мовні одиниці перебувають у тих самих оточеннях і при цьому розрізняють їх значення, то вони знаходяться в **контрастній дистрибуції**. Наприклад, звуки [t], [n], [g], [l] у словах bit – bin – big – bill, знаходячись в ідентичному оточенні, розрізняють їх значення.

Коли ж певні мовні одиниці трапляються у тому самому оточенні і при цьому не розрізняють форм слів або значень, то вони знаходяться у стані **вільного варіювання**. Наприклад, постфікси -ти і -ть в інфінітиві (любити — любить), закінчення -ed та -t у минулому часі дієслів накшталт *burned / burnt, spilled / spillt*), лексеми “lift” та “elevator” у реченнях “He preferred to use a lift” та “He preferred to use an elevator”.

Дистрибутивний аналіз набув широкого застосування в лінгвістиці. Він може бути використаний для аналізу мовних одиниць будь-якого

рівня. За його допомогою можна встановлювати систему фонем і морфем будь-якої мови, значення полісемічних слів, семантичну відстань між словами певної лексико-семантичної категорії тощо.

1.3. Аналіз за безпосередніми складниками

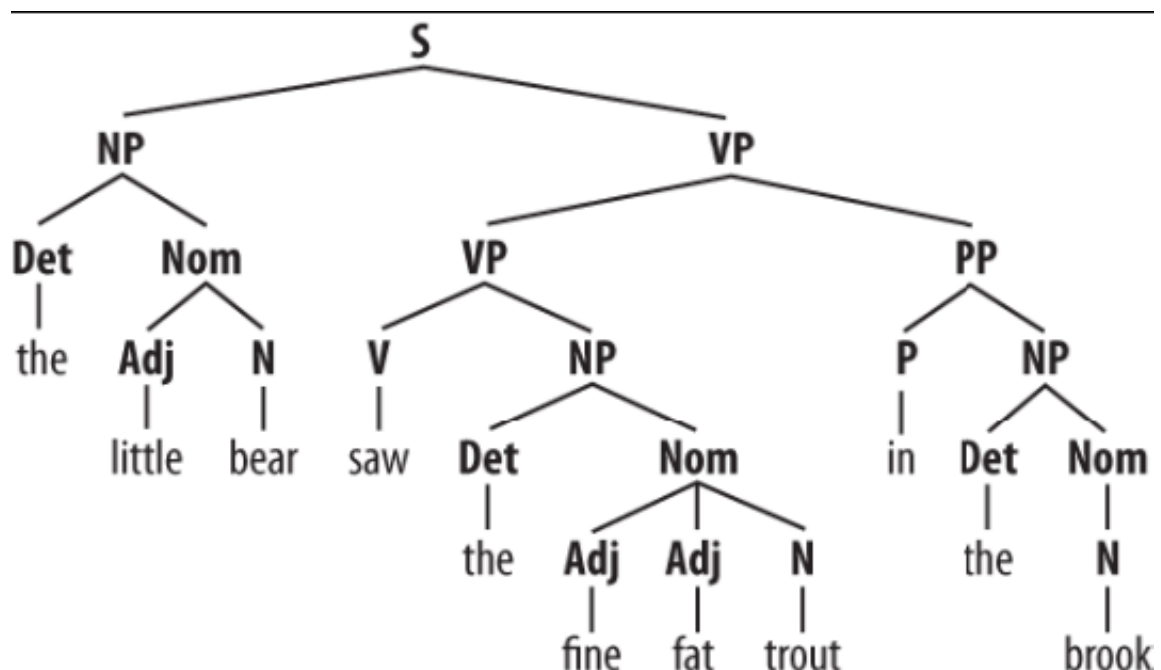
Дистрибутивний аналіз перебуває в тісному зв'язку з методикою безпосередніх складників (*immediate constituents analysis*). Метод безпосередніх складників (БС) — прийом подання словотвірної структури слова і синтаксичної структури словосполучення та речення у вигляді ієрархії складових елементів.

Основні принципи методики БС, як і дистрибутивного аналізу, були сформульовані Л. Блумфільдом, а далі розроблені представниками дескриптивної лінгвістики К. Пайком, Ч. Хоккетом, Р. Уеллзом і С. Четменом. В основу аналізу за БС покладено поступове членування висловлення на бінарні складники, яке продовжується доти, доки не залишаться неподільні елементи (кінцеві складники). Речення (коли йдеться про аналіз за БС на синтаксичному рівні) поступово згортається до «ядерної» одиниці, тобто одиниці, яка лежить в основі його будови. У членуванні речення, як і словосполучення, дотримуються принципу: один із БС повинен бути ядром членованої конструкції, а інший — периферійним елементом. Так, скажімо, у словосполученні «*his success*» слово “*success*” — ядро, а “*his*” — периферійний (маргінальний) елемент, у словосполученні «*to receive a present*» дієслово “*to receive*” — ядро, а додаток “*a present*” — маргінал.

Аналіз за БС ґрунтується на таких строгих правилах: 1) кожен раз дозволяється зробити тільки одне членування; 2) у процесі поділу не допускається перестановка складників; 3) у кожному членуванні береться до уваги тільки результат останнього членування.

Слід зауважити, що лінгвісти використовують сталу систему символів при такому типі аналізу, як от: *head(H)*, *modifier(M)*, *subject(S)*, *predicate(P)*, *Verb(V)*, *Complement(C)*, *noun phrase (NP)*, *verb phrase (VP)*, *adjective Phrase (AP)*, *noun determinant (Det)*, *pronoun (Pro)*, *prepositional phrase (PP)* etc.

Нижче подано приклад використання методу безпосередніх складників на матеріалі аналізу речення “*The little bear saw the fine fat trout in the brook*”.

1.4 Порівняльно-історичний та зіставний методи

На думку американського мовознавця Леонарда Блумфільда, відкриття **порівняльно-історичного** методу є одним із триумфальних досягнень науки XIX ст. Порівняльно-історичний метод (компаративний, лінгвогенетичний) – сукупність прийомів і процедур історико-генетичного дослідження мовних сімей і груп, а також окремих мов для встановлення закономірностей їх розвитку. Цей метод ґрунтується на наукових прийомах відтворення (реконструкції) не зафіксованих писемністю наявних у минулому мовних фактів шляхом планомірного порівняння відповідних пізніших фактів двох чи більше конкретних мов, відомих за писемними пам'ятками або безпосередньо за їх уживанням у мовленні. Як свідчить сам термін, техніка порівняльно-історичного методу складається з двох паралельних процедур: порівняння мовних явищ (причому для цього залучають тільки споріднені мови) і їх розгляд в історичному аспекті.

Порівняльно-історичний метод виник на початку XIX ст. Його основоположниками є німецькі вчені Ф. Бопп і Я. Грімм, датський мовознавець Р. Раск і росіянин О. Х. Востоков. Поштовхом до зародження порівняльно-історичного мовознавства стало знайомство з давньоіндійською мовою санскрит, яка вразила дослідників своєю надзвичайною подібністю до форм європейських мов, особливо латинської.

Порівняльно-історичному методу відповідає певна теорія мови, основний зміст якої зводиться до таких чотирьох положень:

- 1) порівняння мов виявляє їх спорідненість, тобто походження від одного джерела – мови-основи (прамови);
- 2) за рівнем спорідненості мови об'єднуються в сім'ї, групи і підгрупи;
- 3) відмінності споріднених мов можуть бути пояснені тільки безперервним їх розвитком;
- 4) зміни звуків у споріднених мовах мають строго закономірний характер, через що корені та флексії є стійкими впродовж тисячоліть, що дає можливість установити (реконструювати) архетипи.

Порівняльно-історичний метод був і залишається найважливішим інструментом установлення спорідненості мов і пізнання їх історії. Для встановлення спорідненості до порівняння залучаються морфемі, а не слова, оскільки подібність словника не є доказом спорідненості: слово легко запозичується з однієї мови в іншу (наприклад, в японській мові — сімдесят відсотків китаїзмів, а в англійській мові – більш ніж половина слів французького та латинського походження).

У споріднених мовах спільних частин слів значно більше, ніж спільних слів. Представники порівняльно-історичного мовознавства дотримуються такого правила: якщо кількість спільних частин слів перевищує кількість спільних слів, то мови споріднені; якщо ж кількість спільних слів перевищує кількість спільних частин слів, то мови неспоріднені або віддалено споріднені. Дослідник, який користується порівняльно-історичним методом, у залученні до аналізу слів повинен бути дуже обережним: його підстерігає небезпека прийняти за спільні слова випадкові співзвуччя, що нерідко має місце навіть у солідних порівняльно-історичних студіях.

Зіставний метод (або контрастивний, типологічний) є сукупністю прийомів дослідження й опису мови через її системне порівняння з іншою мовою з метою виявлення її специфіки. Цей метод застосовується до вивчення будь-яких мов — споріднених і неспоріднених. Подібно до описового методу він спрямований на сучасний (певний) стан мови. Головним його предметом є дослідження структури мови в її подібностях і відмінностях.

Зіставний метод спрямований передусім на виявлення відмінностей між зіставляваними мовами, він ніби є зворотним боком порівняльно-історичного: якщо порівняльно-історичний метод має на меті встановлювати відповідності, то зіставний насамперед шукає відмінності.

Зіставний метод устанавлює між порівнюваними мовами відношення контрасту на всіх мовних рівнях:

діафонію (фонологічні розходження),

діаморфію (граматичні розходження),

діасемію (семантичні розходження),

діалексію (лексичні розходження).

Вважається, що зіставний метод більш ефективний у вивченні споріднених і, особливо, близькоспоріднених мов, оскільки їх контрастні ознаки чітко виявляються на тлі подібних ознак.

Питання на контроль розуміння матеріалу:

1. Якими прийомами послуговується описовий метод та які етапи містить?
2. Назвіть завдання дистрибутивного аналізу.
3. В чому суть прийому субституції та його мета?
4. З якими труднощами може зіткнутися дослідник при визначенні категоріальних класів мовних одиниць?
5. На яких правилах ґрунтується аналіз за безпосередніми складниками?
6. Що є ціллю порівняльно-історичного методу?
7. Розкрийте відмінність порівняльно-історичного та зіставного методів.
8. Які з методів структурної лінгвістики є найефективнішими для опису синтаксичної будови мови? Чому?

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИ СЕМАНТИЧНОГО АНАЛІЗУ

2.1. Компонентний аналіз

У розвитку теорії методу **компонентного аналізу** значну роль відіграла американська школа етнолінгвістики, європейські лінгвістичні школи, зокрема швейцарська (диференційні елементи Ф. де Соссюра), празька (диференційні ознаки Н.Трубецького) і копенгагенська (фігури змісту Л.Єльмслева). Особлива роль в історії розвитку методу компонентного аналізу відводиться американській школі етнолінгвістики. У 50-і рр. ХХст. американські етнолінгвісти У.Гудинаф і Ф.Лаунсбері сформулювали основні принципи і поняття методу компонентного аналізу при дослідженні вузького кола лексичних одиниць (термінів спорідненості) у різних мовах. Етнолінгвістичний напрям бере свій початок від антропологічної школи (Ф.Боас, А.Кребер, Б.Малиновский), яка здійснила порівняння споріднених кореляцій у різних культурах.

Перші спроби компонентного аналізу було зроблено на предметно-логічній основі, що з лінгвістичного погляду не зовсім коректно. Останнім часом усе більшого поширення набув компонентний аналіз на суто лінгвістичній основі – парадигматичній і синтагматичній (дистрибутивній).

Суть даного методу полягає у розщепленні значення слова на елементарні смислові компоненти (семи) з ціллю опису семантичного аспекту значеннєвих мовних одиниць. За цими компонентами слова різняться між собою або об'єднуються. Інакше висловлюючись, опис фактів здійснюється набором ознак, які входять у їх план змісту.

Семантична структура слова – загальне поняття, яке визначає сутність, зміст лексико-семантичної одиниці. З одного боку термін "семантична структура" використовується за відношенням до організації системи як сукупності лексико-семантичних варіантів багатозначного слова, з іншого – цей науковий термін може бути використаний щодо структури значення окремого лексико-семантичного варіанта системи, тобто щодо ієрархічної сукупності семем, які відтворюють повне значення слова. Кожна сема є відображенням у свідомості носіїв даної

мови ідентифікуючих рис, які об'єктивно належать денотату або надаються йому цим мовним середовищем, що є об'єктивним стосовно кожного мовця.

Польська дослідниця А.Вежбицька та її послідовники стверджують, що значення усіх слів у всіх мовах можуть бути описані за допомогою обмеженого набору з декількох десятків елементів, які далі неподільні, як атоми у фізиці, – **семантичних примітивів**, що відповідають значенням слів, ймовірно таких, що зустрічаються у будь-якій мові і є складниками його понятійної основи. До семантичних примітивів А.Вежбицька відносить "я", "ти", "хтось", "щось", "люди", "говорити", "знати", "відчувати", "хотіти", "цей", "той самий", "інший", "один", "два", "багато", "все", "робити", "ні", "якщо", "могти", "подібно", "тому що", "дуже", "коли", "де", "після", "до", "під", "над", "гарний", "поганий", "великий", "маленький". Цей напрямок розвиває ідеї філософів епохи Просвітництва (Декарта, Ньютона, Лейбніца), що намагались розробити особливу мову думки, за допомогою якої можна було б розтлумачити значення усіх слів звичайної мови.

Не всі семи за своєю природою і функціями є однаковими. Розрізняють **такі види сем:** класема, архісема, диференційна, інтегральна, ймовірнісна (потенційна), градуальна (їх кількісна і якісна характеристика в різних лінгвістичних джерелах не збігається).

Класема (або категоріальна сема)– найбільш узагальнена за змістом сема, що відповідає значенню частин мови (предметність, ознака, дія тощо).

Архісема – сема, спільна для певного лексико-семантичного поля чи тематичної групи (час, погода, переміщення, почуття тощо).

Диференційна сема – сема, за якою розрізняють значення (диференційною семою для «to walk» і «to crawl» є інтенсивність, для «to go» і «to wander» — односпрямованість / різноспрямованість).

Інтегральна сема – сема, спільна для двох чи більше значень (так, «to run», «to walk», «to drive» мають інтегральну сему 'місце переміщення - земля', «delight», «exaltation», «glee», «joy» – 'позитивна емоція'; інтегральною завжди є архісема).

Ймовірнісна (або потенційна) **сема** – сема, яка не характеризує предмет чи взагалі поняття, позначене аналізованим словом, а може

виявлятися у певних ситуаціях, при okazіональних / індивідуальних вживаннях слів: наприклад, «infidelity» та «fidelity» – два антоніми, а слово «infidelity» має потенційну сему «вірність», хоча і перекладається як «зневір'я»

Градуальна сема – сема, яка не представляє якоїсь нової ознаки, а лише ступінь вияву, інтенсивність тієї самої ознаки, що є і в інших близьких за значенням словах. Так, скажімо, слова «літєлий, теплий, жаркий, гарячий» протиставлені між собою градуальною семою «ступінь вияву ознаки тепла».

У смисловій структурі семи утворюють ієрархію. Для компонентного аналізу важливим є встановлення не тільки сем, а й їх структурної організації, тобто місця і ваги кожної семи в компонентній (семній) структурі значення, оскільки простий перелік сем не дає вичерпного уявлення про смисловий зміст значення слова, який залежить також від структурної організації сем, їх способу групування, тобто від місця кожної семи в структурі значення, від векторних відношень між ними тощо.

Структурна організація компонентів у значенні слова визначається і на основі синтактичних властивостей слова (його сполучуваності), які є синтагматичними експонентами сем, а вага сем у компонентній структурі значення – частотністю слів, які сполучаються з аналізованим словом і є експлікантами певних сем. Тому нині компонентний аналіз застосовується не в чистому вигляді, а в поєднанні з дистрибутивно-статистичним. У дослідженні семантичних ознак конкретних, логічно зіставляваних слів невеликих (особливо, закритих) лексико-семантичних груп (терміни спорідненості, види транспорту, темпоральна, метеорологічна лексика, дієслова переміщення тощо) доцільним є використання компонентного аналізу опозитивного (бінарного) типу, а у вивченні синонімічних і абстрактних слів ефективнішим є компонентний аналіз, поєднаний з дистрибутивно-статистичним.

Компонентний аналіз застосовують не лише в теоретичних дослідженнях лексичної семантики. Він широко використовується в лексикографії. Звернення до словників як джерела матеріалу під час лінгвістичних досліджень ввійшло у науку з другої половини ХХ ст. Але початок був значно ранішим. Найбільш відомим ідеографічним словником є тезаурус Роже, вперше опублікований у 1852 році.

Розроблена у ньому система понять дала можливість класифікувати лексику щодо означуваних понять. Назви тих класів і груп, у які входить слово, можуть розглядатися як його семи. Саме цим засобом скористалась група кембріджських науковців під керівництвом британської дослідниці-лінгвіста Маргарет Мастерман. На думку цих дослідників, суть компонентного аналізу полягає у прикріпленні до кожного слова індексів у відповідності до тих груп, класів і тем, що входили до словника Роже.

Повний компонентний аналіз зазвичай здійснюється за таким **алгоритмом**:

1. Послугуючись синонімічними та тлумачними словниками, виділяємо певну лексико-семантичну групу слів.
2. Знаходимо в тлумачному словнику дефініцію кожного слова та виділяємо в ній окремі семи.
3. Складаємо загальний список сем, що зустрілися в дефініціях слів цієї лексико-семантичної групи.
4. Укладаємо таблицю семного складу слів аналізованої групи.
5. Відмічаємо позначкою «+» наявність сем у кожному аналізованому значенні. Якщо певному визначенню притаманна сема, що є антонімічною до однієї з виділених, долучаємо її у таблицю та перевіряємо її наявність у всіх значеннях.

Розглянемо на прикладі лексико-семантичної групи «**hope**», як проводиться такий аналіз. За словарем синонімів відбираємо слова: *hope, expectation, longing, faith*

Зі словника англійської мови *Longman Dictionary of Contemporary English* виписуємо значення відібраних слів:

hope: a feeling of wanting smth. to happen and a belief that it is likely to happen

expectation: 1. a belief that smth. will happen because it is likely or planned; 2. a belief that smth. good will happen in the future; 3. the belief that smth. ought to happen or that someone should behave in a particular way

longing: a strong feeling of wanting smth. or smb.;

faith: a strong belief.

Укладаємо таблицю, зліва розміщуємо слова, що досліджуються, а справа зверху перераховуємо усі семи, що були відокремлені у

лексичному значенні слів, і розміщуємо їх у таблицю. Потім позначками «+» чи «-» відмічаємо наявність чи відсутність семи в лексичному значенні кожного слова, як це показано у таблиці.

Таблиця: **Семний склад лексичних значень**

	Семантичні множники			
	Очікування бажаного	Впевненість у можливості здійснення	Передбачення = здогадка	Тверда впевненість у здійсненні
hope	+	+	-	-
expectation	+	+	+	-
longing	-	-	-	-
faith	+	-	+	+

2.2. Метод семантичного поля

Ідеї семантичного аналізу мови беруть свій початок у кінці 19 століття, а основні принципи такого аналізу були сформульовані у працях відомих вчених А.А. Потебні, М.М. Покровського, Р.М. Мейера, Й. Тріра. Основний зміст підходів до опису лексичної семантики мови виявляється в системному трактуванні значення слів, сам словниковий склад розглядається як ієрархічно побудована за певними ознаками система. Уся сукупність лексики розпадається на групи слів – семантичні поля, які, у свою чергу, діляться на більш дрібні лексико-семантичні групи, сім'ї, гнізда слів, і зрештою, окремі слова.

За Й. Тріром, поле – це сукупність головним чином лексичних одиниць, об'єднаних спільністю змісту і відображають поняттєву, предметну або функціональну схожість явищ, що позначаються. Кожне слово неодмінно входить в певне лексико-семантичне поле, а багатозначне слово – у різні семантичні поля. Ахманова О.С. вважає, що семантичне поле – це 1) частинка («шматок») дійсності, яка виділяється в людському досвіді і теоретично має в мові відповідність у вигляді більш-менш автономної лексичної мікросистеми (семантичне поле радості, семантичне поле часу тощо); 2) сукупність слів і виразів, які є складовими тематичного ряду, слова і вирази мови, які у своїй

сукупності покривають певну сферу значень (слова, які в мові належать до одного із семантичних полів).

Отже, терміном «семантичне поле» лінгвісти позначають сукупність мовних одиниць, об'єднаних певною спільною (інтегральною) семантичною ознакою. Ця ознака може розглядатися як певна поняттєва категорія, що так чи інакше співвідноситься з оточуючою людиною дійсністю чи її досвідом. Не протирічить такому трактуванню інтегральної семантичної ознаки і той факт, що семантичне поле сприймається носіями мови як певне самостійне об'єднання, яке співвідноситься з певною сферою людського досвіду, тобто є психологічно реальним.

Семантичне поле характеризується такими основними властивостями:

- 1) наявністю семантичних відношень (кореляцій) між складовими його словами;
- 2) системним характером цих відношень;
- 3) взаємозалежністю та взаємообумовленістю лексичних одиниць;
- 4) відносною автономністю поля;
- 5) безперервністю позначення його смислового простору;
- 6) взаємозв'язком семантичних полів у межах всієї лексичної системи.

Розглядаючи семантичне поле, варто зупинитись на його структурі.

У структурі семантичного поля виділяють такі частини:

1) **ядро поля**, що представлено родовою семою – компонентом, навколо якого розгортається поле. Оскільки ядро є лексичним вираженням смислів, або семантичних ознак, воно може замінити кожен із членів парадигми, будучи представником усієї парадигми;

2) **центр поля** складається з одиниць, які мають інтегральне, загальне з ядром і між собою, значення;

3) **периферія поля** складається з одиниць, що є найвіддаленішими за своїм значенням від ядра. Вони деталізують та конкретизують основне значення поля. Зазвичай периферійні елементи перебувають у зв'язку з іншими семантичними полями, утворюючи при цьому лексико-семантичну цільність мовної системи;

4) **фрагменти поля** є вертикальною ядерною і центро-периферійною структурою, яка за своєю семантикою утворює окрему гіперо-гіпонімічну структуру однотипного / різнотипного складу.

Найпростішим різновидом семантичного поля є поле парадигматичного типу, одиницями якого є лексеми, що належать до однієї частини мови та об'єднані спільною категоріальною семою в значенні. Такі поля нерідко також іменуються семантичними класами. Зв'язки парадигматичного типу – це синонімічні, антонімічні, родо-видові зв'язки тощо. Так, група слів *дерево, гілка, ствол, лист* тощо може і формувати самостійне семантичне поле, об'єднане відношеннями «частина – ціле», і входити у склад семантичного поля рослин. У такому випадку лексема *дерево* буде слугувати гіперонімом (родовим поняттям) для таких лексем, як, наприклад, *береза, калина, пальма, верба* тощо.

2.3. Контекстуальний аналіз

Подібно до інших дослідницьких процедур, методика контекстуального аналізу нерозривно пов'язана із відповідною мовною теорією, у даному випадку з теорією контекстної семантики. Родоначальником теорії контексту можна вважати засновника Лондонської лінгвістичної школи Дж. Ферса, який, продовжуючи ідеї антрополога Броніслава Малиновського, уважав, що висловлення отримує смисл у ситуативному та соціальному контексті і є функцією такого контексту. При такому підході враховується вплив на мовну семантику комунікативної ситуації, рольової структури спілкування, соціальних чинників і умов функціонування мови, всього розмаїття світу, що пізнається людиною і що становить інформаційну основу комунікації. Таким чином, розгляд контексту як позамовного середовища, в якому функціонують мовні одиниці усіх рангів: слова, речення, тексти, виник раніше, ніж концепція лінгвістичного та стилістичного контекстів, що складають основу сучасної методики контекстуального аналізу. У світлі теорії комунікації та прагмалінгвістики підхід Ферса має широкі перспективи, проте, на жаль, поки що не створено ані відповідного дослідницького методу, ані необхідних методик загального характеру, які б розглядали проблеми контексту у цьому аспекті. Тому пропонуємо

зосередитися на наявних розроблених методиках, що ґрунтуються на концепціях лінгвістичного та стилістичного контекстів, а саме трактують мову і мовлення на рівні цілого тексту – художнього твору.

Розрізняють такі контексти: 1) контекст певної історико-літературної доби (визначенням у ній місця твору); 2) контекст творчості окремого письменника (з визначенням у ній місця твору); 3) контекст певної історичної доби (досліджується повнота відображення доби в літературному творі). Контекстуальний аналіз завжди передбачає найпильнішу, найбільшу увагу до тексту як форми вираження авторського суб'єктивного трактування об'єктивного світу.

Метод контекстуального аналізу є сукупністю процедур, спрямованою на встановлення статусу тексту відносно інших текстів, його значимості в соціокультурному контексті, а також на реконструкцію авторського (комунікативного) задуму, мотивів і цілей, загального змісту, рецептивної спрямованості тексту тощо. Деякі дослідники вважають цей метод різновидом загального описового методу, хоч останній застосовується, звичайно, щодо менш складних мовних одиниць.

Контекстуальний аналіз передбачає два етапи: **контекстуалізацію й інтерпретацію**. Перший спрямований на вияв жорсткої системи безперервного контексту, в межах якого здійснюється розвиток відповідної теми й розкриття концепту тексту. При цьому враховуються *контексти породження* (світогляд, індивідуальна свідомість, лексикон автора, їхнє занурення до універсуму культури й відповідного буттєвого часу і простору) і *рецепції* (світогляд, індивідуальна свідомість, лексикон читача, їхнє занурення до універсуму культури, відповідного світу дійсності), *комунікативний контекст*, *макроконтекст цілого текстового масиву і мікроконтексти* (операційні контексти) фрагментів тексту. На підставі контекстуалізації здійснюється другий етап контекстуального аналізу – інтерпретація інформації, закладеної в тексті, установлення авторської мети та стратегій впливу на читача тощо.

Контекстуалізація за допомогою процедури герменевтичного кола (розуміння тексту, засноване на діалектичному зв'язку часини і цілого) зумовлює реконструкцію текстового змісту, що є цілісним

відображенням описуваних у тексті подій у їхньому розгортанні, характеристиках і зв'язках.

О. Мороховський вважав, що смисли тексту мають певну ієрархію, тобто вони взаємопов'язані, взаємозумовлені і взаємно підпорядковані. Це дає змогу визначити зміст тексту як деяку структуру смислів. Щодо художніх текстів контекстуально-інтерпретаційний метод нерідко ототожнюється з лінгвістичним аналізом тексту, який здебільшого обмежується коментуванням неясних місць тексту, стилістичних фігур і прийомів або лінгвопоетичним чи лінгвостилістичним аналізом. Відмінність між інтерпретаційним і стилістичним аналізом вбачається у тому, що перший спрямований на аналіз цілого через розгляд його частин, йде від розгляду значення окремих речень, надфразних єдностей, абзаців, розділів глав тощо до аналізу змісту всього твору і в цьому аспекті є необхідною передумовою стилістичного аналізу, точніше, його першим етапом. Стилiстичний аналіз іде від цілого до частини – лише усвідомивши художній текст як деяке єдине ціле, ми можемо переходити до розгляду його частин і до нового розгляду цілого на іншому, більш високому рівні.

Питання на контроль розуміння матеріалу:

1. Як трактується семантична структура слова розробниками компонентного аналізу?
2. Назвіть основні види сем і окресліть суть кожної з них.
3. Які процедури дозволяють з'ясувати структурну організацію компонентів у значенні слова?
4. Опишіть алгоритм компонентного аналізу.
5. Що таке семантичне поле? Яка його структура і властивості?
6. На що спрямований контекстуальний аналіз і які етапи він передбачає?
7. В чому відмінність контекстуально-інтерпретаційного і стилістичного аналізу?
8. Як пов'язані метод компонентного аналізу із методом семантичного поля? Що ці методи дозволяють з'ясувати при типологічному підході до різних мов?

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИ КОМУНІКАТИВНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ

3.1. Конверсаційний аналіз

Методом вивчення усного діалогічного спілкування, яке є одним з найскладніших для аналізу типів мовної комунікації, вважають конверсаційний аналіз. Проблема використання конверсаційного аналізу активно почала розглядатися в 90-х рр.. ХХст. у зарубіжній літературі. Основні ідеї класиків даного напрямку (Х.Сакс, Е.Щеглофф, Г.Джефферсон, Дж.Херітедж) дозволили відкрити нові феномени в організації взаємодії в різних контекстах. Х. Сакс, засновник методу, привернув увагу вчених до того, що розмови є стрижнем для соціального світу, адже більшість процесів у світі здійснюється через посередництво усних розмов: соціалізація дитини, набуття мови та пізнання нею світу.

Усне діалогічне спілкування є однією з найскладніших для аналізу форм мовної комунікації, тому розроблення методики його дослідження передбачає насамперед з'ясування низки дискусійних питань, які стосуються одиниць діалогу, їхніх типів та різних комунікативних явищ. Діалог є формою мовлення; ситуаційно зумовленим спілкуванням двох або кількох (полілог) осіб, комунікативні ролі яких інверсуються (мовець стає адресатом, адресат перетворюється на мовця, адресатом якого є перший мовець), за умови визнання учасниками спілкування спільної мети й напрямку комунікації.

Конверсаційний аналіз представляє собою сукупність процедур емпіричного дослідження інтеракцій діалогічного усного розмовного мовлення. Загалом він ґрунтується на розробленій у 1967 році соціологом Х. Гарфінкелем теорії способів та прийомів організації повсякденної діяльності членами певної соціокультурної спільноти, а також на соціологічній концепції І. Гоффмана та теорії мовної гри Л. Вітгенштейна.

Представник етнометодології Х. Гарфінкель розглядав як передумову ситуацій соціальної взаємодії прагнення людей досягти у всіх ситуаціях згоди відносно релевантних рис обстановки взаємодії. Згода передбачає докладання зусиль учасників спілкування та

врахування правил і процедур кожної окремої ситуації взаємодії. Соціокультурна реальність є потоком неповторних ситуацій, які розробляються в конкретних практиках діяльності людей, зокрема, в повсякденному спілкуванні. Соціальний порядок не є результатом дії соціокультурних норм, цінностей, інститутів тощо, а є щоразу конструйованим завдяки здатностям індивідів постійно створювати та руйнувати сукупність уявлень про кожну ситуацію і знаходити згоду у процедурах розуміння й інтерпретації. Конверсаційний аналіз покликаний реконструювати вбудовані до інтеракції людей спільні правила-схеми, невербальну інформацію, підтримувану фоновими знаннями, що об'єднує учасників спілкування.

Розмова передусім потребує організованості, передбачає наявність порядку, котрий не треба щоразу пояснювати у ході обміну репліками. Конверсаційний аналіз має на меті з'ясувати, що досягається за допомогою реплік, як шукається розуміння, як показується, що прийнятий в розмові від співрозмовника зміст є новим або знайомим, або ж тема розмови є делікатною або важкою. Конверсаційний аналіз підкреслює не тільки організований, але і кооперативний характер розмови і вивчає механізм цієї взаємодії. Кооперація означає, що мовлення не є прямолінійно розподіленою між тим хто говорить і слухає, а вважається, що значення народжуються за допомогою взаємодії та переговорів. Однією з вихідних точок конверсаційного аналізу є положення про те, що у взаємодії всі деталі можуть бути важливими, нічого не можна викинути задалегідь з аналізу як нерелевантне, випадкове або те, яке не є частиною організації мовленнєвого акту.

Ціллю конверсаціоналістів є опис соціальних практик та очікувань, на основі яких співбесідники конструюють свою власну поведінку та інтерпретують поведінку іншого. При цьому внесок кожного з учасників в інтеракцію буде контекстуально орієнтованим, оскільки він одночасно сформований контекстом та оновлює його.

Згідно з Джоном Херітеджем (американський професор соціології), конверсаційний аналіз заснований на трьох базових передумовах, а саме:

1) **мовлення** містить інваріантні патерни - тобто, воно **структуроване**. Учасники усвідомлюють правила, що лежать в їх основі. Як результат, фахівці з конверсаційного аналізу утримуються

від спроб вивести мотивацію мовця з того, що він сказав, або приписати їх розмові індивідуальні характеристики. Така інформація не є необхідною, оскільки фахівець з конверсаційного аналізу зорієнтований на те, що знаходиться в основі структури, що проявляються в розмові.

2) **Мовлення будується контекстуально.** Дія виявляється в розмові і розмова як таку необхідно аналізувати в термінах її контексту. Це означає, що ми повинні намагатися зрозуміти, що відбувається під час мовлення і, отже, розглядати мовлення як таке, що демонструє певну послідовність.

3) **Аналіз ґрунтується на даних.** Фахівці з конверсаційного аналізу відкидають попередні теоретичні схеми, а замість цього стверджують, що характеристики комунікативного акту в кожному емпіричному випадку повинні виводитися індуктивно з даних. Отже, метод базується, по-перше, на емпірії без долучення за можливістю попередньо сформульованих гіпотез, по-друге, найдрібніші деталі тексту розглядаються як аналітичний дискурс, а не як перешкода, яку варто відкинути, і по-третє, автори методу впевнені, що порядок організації деталей повсякденного мовлення існує не стільки для дослідників, скільки, для людей, що конструюють це мовлення.

Процедури конверсаційного аналізу спрямовані на ідентифікацію систематичних характеристик розмови, регулярностей, повторюваних схем комунікативної взаємодії, що створює соціальний порядок; обґрунтування вибору мовцями вербальних і невербальних засобів спілкування з урахуванням наявних в адресата попередніх знань й очікувань, а також на пояснення можливих порушень зміни комунікативних ролей (turn-talking).

Методика аналізу усного діалогічного спілкування, яка ґрунтується на доробку конверсаційного аналізу, включає такі етапи:

1) **постановка мети, завдань** і, якщо потрібно, **робочої гіпотези** дослідження усного діалогічного мовлення (від чого залежить обсяг матеріалу, тематика вибірки, способи та форми запису тощо);

2) **збір матеріалу.** На сьогодні відсутня єдина система загальноприйнятих методик і процедур збору, представлення й опису мовленнєвого матеріалу. Лише в межах соціолінгвістики, конверсаційного аналізу та дискурс-аналізу трапляються роботи, які

містять детальні транскрипти комунікативних подій. Проблемними питаннями цього етапу є з'ясування кількості учасників спілкування, найбільш придатної для аналізу; визначення засобів запису комунікативної взаємодії (найбільш адекватно відображають спілкування відеозаписи з різних точок спілкування, які найповніше надають уявлення про екстралінгвальні аспекти комунікації, паравербальні засоби тощо); установлення обсягу матеріалу (розв'язання цієї проблеми залежить від завдань дослідження: не обов'язково набирати величезну статистику, головне, щоб матеріал забезпечував коректність і достовірність висновків; особливу увагу звертають на жанрову цілісність або тематичну єдність фрагментів запису); вибір спостерігача, вільного, незалученого до спілкування чи включеного в розмову – кожний із цих варіантів має негативні наслідки для встановлення достовірності результатів (з одного боку, якщо інформанти знають, що за ними спостерігають, вони поведуться менш невимушено, напружуються, намагаються контролювати власне мовлення; з іншого, включене спостереження певним чином руйнує узвичаєне для комунікантів середовище спілкування); спосіб графічного запису усного діалогічного спілкування, який залишається нерозробленим питанням. Шляхом корпусного методу сформовано деякі бази даних усних дискурсів (Ланкастерський корпус розмовного англійського мовлення, Бірмінгемська колекція англійських текстів, Корпус розмовного американського варіанта англійської мови тощо). Вербальний матеріал звичайно фіксують у транскрибованому вигляді, проте транскрипцію не можна використати для позначення статусу комунікантів, невербальних складників, умов і обставин комунікації, інтенцій та стратегій спілкування, багатьох паравербальних засобів тощо

3) **упорядкування добраного матеріалу** залежно від мети й завдань дослідження за певними критеріями, як-от: за складом кількістю та комунікативним статусом учасників; за обставинами діалогічної комунікативної взаємодії (місце, час, спілкування обличчям до обличчя чи на відстані); за соціокультурними параметрами спілкування (інституційність / неінституційність, належність відповідній культурі чи субкультурі); за типом діалогу за заданими параметрами (наприклад, за сферою спілкування, за інтенцією, типом інтеракції, ступенем

знайомства, фіксованістю теми тощо); за паравербальними засобами спілкування у співвідношенні з вербальними.

4) **аналіз й інтерпретація** зафіксованого і представленого матеріалу. Загалом діалог описують на підставі таких його складників, як *комунікативний хід, репліковий крок, ад'яцентна (суміжна) пара (adjacency pair) та секвенція*.

Секвенція – це певна кількість комунікативних ходів або реплікових кроків, які відповідають реакції на перший репліковий крок і релевантні їм за змістом. Межа секвенції встановлюється на підставі завершення відповіді на перший запит. Наприклад, секвенція наступного діалогу обмежена сімома репліковими кроками:

– *Kate's speaking.*

– *Hi Kate, this is Peter. I am going to visit Mike's party tonight. Will you join me?*

– *Where is he throwing it?*

– *At his summer house. It's not a long way from our town.*

– *I see. I will only have to choose the most appropriate outfit for that.*

– *Oh, that should be easy. Cocktail party. Can I drop in at your place 7p.m.?*

Agreed. See you at 7.

Далі членування діалогу зумовлює встановлення реплікових кроків, типів комунікативних ходів і їхньої ролі в розробленні відповідних тем діалогу. Аналіз комунікативних ходів передбачає опис їхніх інтенцій, стратегій і тактик, з'ясування їхніх функцій в розробленні діалогу, а також реакції на них співрозмовників у межах ад'яцентних пар.

Комунікативний хід та репліковий крок інколи ототожнюють, а здебільшого їх розмежовують як функціонально-структурну і формально-структурну одиниці діалогу відповідно. **Комунікативний хід** розглядають як мовленнєвий акт або їхню послідовність, об'єднану ієрархічно домінантною метою розвитку дискурсу. **Репліковий крок** кваліфікують як ланку діалогу, блок інтерактивної програми комунікантів, обмежений реплікою мовця до зміни його статусу на статус адресата.

У конверсаційному аналізі, що досліджує діалогічне спілкування, застосовують поняття головного комунікативного ходу як мовленнєвого акту, що керує перебігом розмови, визначає тему, інші типи мовленнєвих

актів, послідовність зміни ролей комунікантів, манеру мовлення й мовні засоби. Щодо головного ходу встановлено **типи** деяких інших **комунікативних ходів**: генералізатора, який узагальнює тему головного; переривача, що тимчасово припиняє розвиток головної теми; модифікатора, який модифікує значення головного ходу; перемикача, що кардинально змінює тему розмови; підтримувача, який стежить за релевантністю розмови; конкретизатора, що деталізує головну тему; завершителя, який завершує розмову тощо.

Найпростішими інтеракціями є стереотипні обміни (exchanges) репліками, так звані ад'яцентні пари. **Ад'яцентна пара** – це послідовні дії партнерів діалогу, зв'язок яких є вмотивованим, релевантним та єдино можливим (наприклад, реплікові кроки питання – відповідь, прохання – виконання / відмова, звинувачення – його спростування). Саме такі інтеракції деякі мовознавці також вважають одиницями діалогічного спілкування. Однак реальне діалогове спілкування не обмежене стереотипними інтеракціями, що не уможливорює визнання їх його одиницями.

Згідно Х.Сакса, Е.Щеглоффа, Г.Джефферсона та інших представників конверсаційного аналізу, ад'яцентні пари мають такі характеристики: 1) наявність двох висловлювань, 2) суміжна позиція складових висловлювань, 3) приналежність цих двох висловлювань різним мовцям, 4) відносна впорядкованість частин суміжних пар, 5) диференціальні відносини. Залежно від приналежності першої частини суміжної пари до певного її виду визначається приналежність і другої частини цієї суміжної пари.

Ад'яцентні пари демонструють зміну комунікативних ролей, яка може відбуватися за трьома типами:

- 1) зміна комунікативних ролей з перебиванням;
- 2) плавна зміна ролей;
- 3) зміна ролей після паузи.

Порядок «взяття комунікативного ходу» характеризують на підставі показників їхньої відповідності реакції співрозмовника:

- 1) умовної релевантності або нерелевантності реакції (наприклад, на запрошення релевантною буде реакція відмови чи згоди, але реакція поради буде нерелевантною);

2) преференційності / непреференційності реакції (приміром, на запрошення реакція відмови буде релевантною, але непреференційною);

3) транзитивної релевантності, сильними місцями якої є паузи, форми адресації, питальні конструкції на кшталт: *Чи не так? Добре?*

Транзитивна релевантність виникає, коли мовець змушений відповідати на те, про що його не спитали, але мали спитати (– *Я купив квартиру неподалік (пауза) на Франка.*) Якщо комунікативний хід із такими питальними конструкціями перервано співрозмовником, який вже відповідає на першу частину репліки (Наприклад, – *Сьогодні гарна погода (пауза). – Прекрасна. – Чи не так?*), констатуємо накладання ходів.

У лінгвопрагматиці й аналізі діалогу застосовують термін «прагматограма» – своєрідний протокол взаємних дій комунікантів у діалогічному розмовному мовленні. Побудова прагматограми передбачає аналіз інтенційно-стратегічних характеристик комунікативних ходів, їхніх тактик і втілення їх у мовних засобах, тобто характеристику трьох категорій спілкування партнерів: макрорівня (фаз розмови, головних і другорядних топіків), проміжного рівня (ходів, або реплік) і мікрорівня (засобів різних мовних рівнів, що беруть участь у діалозі).

Методика конверсаційного аналізу уможлиблює з'ясування складного співвідношення різноманітних чинників комунікативної взаємодії з мовним матеріалом і переводить аналіз діалогу в дискурсивну площину.

3.2. Дискурс-аналіз

Починаючи з другої половини ХХ ст., у гуманітарних та соціальних науках чітко окреслюються наукові пошуки, які відображають розуміння науковцями необхідності дослідження мовленнєвої діяльності людини з урахуванням соціального, психічного, психологічного, культурного контексту, інакше кажучи – складних відношень між мовою і світом. Як наслідок таких пошуків до наукового лексикону 1952 року вводиться поняття дискурсу, яке вперше було вжите З. С. Харрісом.

Термін «дискурс» допускає різноманітні інтерпретації і часто вживається разом або замість таких суміжних термінів, як текст, мовлення, діалог. Дискурс є текстом в аспекті події, що триває в часі й просторі. Дискурс як складне комунікативне явище включає текст і контекст, що необхідний для розуміння тексту. Контекст розуміється як екстралінгвістичні знання про світ, погляди, установки, мету адресата, стосунки між комунікантами, прямо не висловлені цілі та наміри, які супроводжують мовленнєвий акт. Ю. С. Степанов тлумачить дискурс як будь-який текст (чи то усний, чи то письмовий, сучасний чи історичний, реальний чи штучно сконструйований) у всій його повноті та багатозначності, поліфонічності та поліфункціональності, з урахуванням реального і потенційного, реального і “того, що добудовується”, того, що конструюється. У цілому можна стверджувати, що дискурс є реалізацією мовної компетенції в процесі мовленнєвої діяльності, сукупність вияву двох головних функцій мови, тобто епіфункцій – комунікативної та когнітивної.

Дослідження дискурсу нині посіли значне місце у лінгвістичній науці. Дискурс-аналіз та аналіз дискурсу як відповідно метод та наукова дисципліна втілюють загальне спрямування досліджень мовленнєвого спілкування як складного, багатомірного об'єкта, що має вивчатися комплексно, з різних боків. В основі дискурс-аналізу лежить поняття інтеракції, соціальної взаємодії. Засоби мовного коду розглядаються не як сукупність універсальних смислів, а як сфера дій, за допомогою яких люди в повсякденній практиці впливають на поведінку, думки й емоції оточуючих. Аналіз дискурсу розвивається в межах теорії мови, соціолінгвістики, етнолінгвістики, політичної лінгвістики тощо. Дискурс вивчають також суміжні соціально-гуманітарні науки як філософія, історія, психологія, літературознавство, що загалом відповідає тенденції до інтеграції в сучасній науковій парадигмі.

На процес створення дискурсу впливають чинники лінгвістичного та екстралінгвістичного характеру, які утворюють комбінації під час взаємодії, зокрема компонентів власне дискурсу, пов'язаних із: 1) партнерами по комунікації (їхніми комунікативними ролями та інтересами; 2) особистісними характеристиками, міжособистісними

стосунками, загальним досвідом та інформованістю); 3) з темою і предметом спілкування; 4) мовленнєвою ситуацією (наприклад, офіційними обставинами, особливостями комунікативного контакту, перешкодами в процесі комунікації). Від багаторівневої структури компонентів дискурсу залежить складність проблеми його типологізації та стратифікації.

Дискурс як взаємопов'язаний набір текстів, а також практик їх вироблення, розподілу та рецепції, здатен формувати об'єкти, як це трапилось з ідеєю безсвідомого, яка перейшла до рангу реальних об'єктів завдяки сукупності текстів дискурсу психології. Соціальна дійсність стає реальною у межах дискурсів, а соціальна взаємодія не може бути зрозумілою без співвіднесення із дискурсами, в яких формуються її значення. Дискурси реалізуються за допомогою різноманітних текстів, хоча вони існують поза конкретними текстами, які їх складають. Тексти, таким чином, можуть розглядатися як дискурсні «єдності» та матеріальні втілення дискурсу. В той час як інші якісні методології працюють на розуміння та інтерпретацію соціальної реальності як даності, дискурс-аналіз спрямований на вивчення способів її вироблення.

У дискурс-аналізі можуть використовуватися такі традиційні підходи: конверсаційний аналіз та наративний аналіз для визначення зв'язку «мікроподії» з більш об'ємними дискурсами і продемонструвати, як наративи конструюють соціальний досвід; етнографічні методи для з'ясування взаємодії дискурсів в конкретних практиках; контент-аналіз як інтерпретативна форма дослідження для виявлення зв'язку змісту тексту з більш широкими дискурсними контекстами. Незважаючи на те, що філософія, що лежить в основі дискурс-аналізу, відрізняє його від інших видів аналізу, межі між ним та іншими якісними методами часто стерті у ситуаціях конкретних досліджень. Широкий спектр дискурсних інтерпретативних технік – від мікроаналізу індивідуальних висловлень до макроаналізу корпусів текстів є необхідною передумовою для досягнення цілей дискурс-аналіза певного виду тексту у аспекті розуміння дискурсу.

Питання на контроль розуміння матеріалу:

1. Що стало теоретичним підґрунтям розробки конверсаційного аналізу? Опишіть наукові погляди Х.Гарфінкеля на природу соціальної взаємодії.
2. Яка мета конверсаційного аналізу та його базові передумови?
3. Які проблемні питання виникають перед науковцем на етапі збору емпіричних даних для аналізу усного діалогічного спілкування?
4. Назвіть основні терміни, що описують складники діалогу, за допомогою яких відбувається аналіз й інтерпретація зафіксованого матеріалу.
5. Якими є показники відповідності комунікативних ходів при зміні комунікативних ролей?
6. Які чинники впливають на процес створення дискурсу?
7. Як співвідносяться дискурс і текст?
8. Які перспективи, на Ваш погляд, має метод дискурс-аналізу в аспекті сучасної тенденції до глобалізації науки?

РОЗДІЛ 4

МЕТОДИ КОГНІТИВНОГО АНАЛІЗУ

4.1. Концептуальний аналіз

Як засвідчує сама назва, об'єктом наукового аналізу при застосуванні цього методу є концепт. Сьогодні можна з упевненістю говорити про становлення і розвиток науки про концепти — концептивістики (або концептології), що постала як розділ міждисциплінарної когнітивістики.

Когнітивна лінгвістика (від англ. *cognition* «знання, пізнання», «пізнавальна здатність») — мовознавчий напрям, який розглядає функціонування мови як різновид когнітивної, тобто пізнавальної, діяльності, а когнітивні механізми та структури людської свідомості досліджує через мовні явища. Початок когнітивної лінгвістики пов'язують із симпозиумом у Німеччині в Луйсбурзькому університеті, організованим Рене Дірвенном у 1989 р. Когнітивна лінгвістика є частиною когнітивної науки, базовою гіпотезою якої є гіпотеза про те, що мисленнєві процеси можна трактувати як процеси оброблення та перетворення ментальних репрезентацій. **Метою когнітивних досліджень** є побудова через системний опис концептів певної мови за допомогою лінгвістичних засобів інтегральної картини процесів мовлення, мислення та інтелектуальної поведінки людини, тобто концептуальних картин або моделей світу. Тому, концепти є ніби ідеальними одиницями свідомості, що становлять частину загальної концептуальної моделі світу людини чи нації.

Все частіше лінгвісти говорять про концептуальний аналіз як про новий метод лінгвістичних досліджень, що з одного боку спрямований на вивчення лінгвістичних концептів, а з іншого — є аналізом за допомогою концептів як одиниць опису, що вживаються з поряд з більш звичними терминами типу семантичних множників, прийнятих у компонентному аналізі.

Концепт — багатовимірне утворення, що характеризується такими диференційними ознаками: зв'язок з мовою, мисленням, пам'яттю та психікою, абстрагування, етнокультурне забарвлення, момент

переживання, специфікація, узагальнення, автореферентність, безтілесність, відкритість, вічність, динамічний характер, гнучкість, множинність складників, потенційна суб'єктивність, тривалість і складність формування, стереотипність і константність, кодованість у чуттєво-образних уявленнях і виконує пізнавальну функцію, функції збереження знань про світ, структурування знання, орієнтування у світі.

Концептуальний аналіз найменувань може приймати різну форму: можна вивчити концепти та судження, що стоять за звичайною конкретною лексикою; можна здійснити концептуальний аналіз ключових слів епохи; можна, скориставшись методикою фреймової семантики, спробувати вивчити, які структури знань стоять за тими чи іншими класами слів.

Не слід ототожнювати концептуальний аналіз із семантичним: вони мають точки перетину, але їхні кінцеві цілі не збігаються. Семантичний аналіз спрямовано на експлікацію семантичної структури слова, уточнення денотативних, сигніфікативних та когнітивних значень, що її реалізують, в той час як когнітивний аналіз є пошуком тих спільних концептів, що підведені під один знак та визначають буття знаку як відомої когнітивної структури. Семантичний аналіз пов'язаний із роз'ясненням слова, а концептуальний спрямований на знання про світ. Концептуальний аналіз постає логічним продовженням семантичного аналізу і характеризується певними специфічними ознаками: 1) залучає до сфери своїх інтересів не тільки лінгвістику, а й культурологію, історію, психологію, соціологію, філософію тощо та, крім аналізу словникового значення, включає особистий та етнічний досвід, асоціації носіїв мови та культурно-національний контекст (на відміну від семантичного аналізу, що не виходить за межі власне-лінгвістичного знання і виступає суто мовним аналізом одиниць); 2) досліджувана одиниця розкладається на актуальну ознаку, буквальный смисл, на предметно-образний зміст, поняттєвий і ціннісний складники тощо (в той час як при семантичному аналізові одиниця розкладається на семи (диференційні семи, архісеми, інтегральні семи тощо).

При когнітивному підході до дослідження мови вчені спираються не на індивідуальні свідчення окремих інформантів про певну мовну

одиницю, а на досвід усіх носіїв, що закріплений у мові, і цей досвід проявляється у мовній поведінці лексеми, передусім – в її комбінаторних якостях.

Маслова В. А., професор, доктор філологічних наук з Беларусі для встановлення смислового обсягу концепту пропонує таку **модель концептуального аналізу**:

1) встановити референтну ситуацію, до якої належить концепт (за наявності художнього тексту ця операція здійснюється на його основі);

2) окреслити місце концепту у мовній картині світу та мовній свідомості нації через енциклопедичні та лінгвістичні словники (словникова дефініція є ядром концепту);

3) врахувати етимологічну специфіку (історію походження концепту);

4) залучити різноманітні контексти: поетичні, наукові, філософські, публіцистичні, прислів'я та приказки;

5) результати зіставити з аналізом асоціативних зв'язків ключової лексеми (ядра концепта). Наприклад, аналізуючи концепт «час», встановлюємо його тісний зв'язок з концептами «майбутнє», «рух», «простір»;

6) якщо для аналізу вибрано важливий концепт, то він повинен багаторазово повторитися в живописі, музиці тощо.

У сучасній лінгвістиці апробовані такі методики аналізу концептів:

- *Методика ключових слів*. На матеріалі текстів, що презентують вживання ключового слова (імені концепту), досліджується лексична сполучуваність даної мовної одиниці. На основі проведеного дослідження проводиться аналіз слів, з якими сполучується концепт і встановлюються важливі риси відповідного концепту.

- *Аналіз словникових дефініцій ключового слова*. Із тлумачень якомога більшої кількості словників робиться вибірка всіх потенційних характеристик концепту.

- *Вивчення багатозначності слова* в процесі його розвитку. Основна увага приділяється черговості появи нових рис і значень концепту, що визначають цей розвиток.

- *Аналіз паремій* передбачає дослідження і прислів'їв та приказок, що містять ключове слово, і тих, що містять оцінку концепту (навіть якщо останні не містять компонента імені концепту).

- *Контрастивний аналіз* еквівалентних за прямим значенням лексем різних мов дозволяє виявити національно-культурну специфіку концепту.

- *Опис концепту, як набору певних ознак*, необхідних для включення їх у певний клас.

- *Виділення індивідуальних авторських концептів* шляхом аналізу текстів художніх творів.

Для дослідження концепту як складної багатовимірної одиниці необхідно застосовувати цілий комплекс різних методів і знання різних наук, тому концептуальний аналіз можна назвати логічним аналізом, маючи на увазі механізми та шляхи власне дослідницького підходу.

Проблема методу концептуального аналізу ускладнюється тим, що концепт представлений розгалуженою системою складників (лексемами (включаючи асоціативні зв'язки), фраземами, міфологемами й культуремами, пареміями, прецедентними текстами, біблійними ремінісценціями, науковими термінами, художніми дефініціями тощо), а також може містити невербалізовану частину.

Для *встановлення національно-культурної специфіки концепту, репрезентованого фраземами*, використовується такий алгоритм концептуального аналізу:

- 1) окреслення ядра концепту на основі словникових дефініцій однойменної лексики різних історичних періодів;

- 2) встановлення периферії концепту за допомогою асоціативного експерименту;

- 3) опрацювання ідеографічної структури концепту (аналіз словникових дефініцій ключового слова);

- 4) визначення місця концепту в загальній концептуальній схемі певної мови – ***перший рівень концептуалізації***;

- 5) добір фонові інформації (зі словників різних типів: етимологічних, тлумачних, міфологічних, культурознавчих, етнолінгвістичних тощо) для кожного семантичного поля, групи, підгрупи;

- 6) виокремлення з фонові інформації спільних і диференційних, загальнокультурних й етнокультурних складників концепту в усіх семантичних полях;

7) окреслення асоціативно-образного комплексу складників концепту, виділених на другому рівні – **другий рівень концептуалізації**.

Концептуальний аналіз дозволяє здійснити більш філософський підхід до аналізу імен, оскільки має на меті герменевтичну ціль: пізнання і розуміння фрагменту ідеальної дійсності, що стоїть за іменем, і зрештою – власне мовної свідомості. "Мовна свідомість" розкриває уявлення про ім'я, які склалися у культурі і відображені у мові в першу чергу через недовільну сполучуваність імені. Концепт імені може бути нетотожним не тільки в різних мовах, але й у різних носіїв однієї мови, оскільки залежить від світобачення мовців. Деякі феномени, як наприклад, *свобода*, *влада*, постають перед нами у найрізноманітніших іпостасях, виявити які видається можливим лише виходячи з аналізу предикативної сполучуваності імені.

Концептуальний аналіз пов'язаний з описом невидимого розумоосязного світу. Через сполучуваність імен абстрактних понять з дієсловами фізичної дії здійснюється символізація розумоосязної сутності, що стоїть за іменем. Сполучуваність імені – це зовнішній, поверховий прояв його глибинних асоціативних контурів, що складаються з *імпліцитних (прихованих) субстантивних лексичних параметрів – гештальтів*. Виявлення гештальтів і є тактикою концептуального аналізу. Його стратегія – в описі структури мовного знання, тобто уявлень носіїв мови, що приховані в імені і розкриваються в його сполучуваності.

4.2. Метод фреймового моделювання

У сучасній дослідницькій практиці все більш популярними стають розвідки на стику різних галузей наук, метою яких є з'ясування того, як побудований мозок людини, які операції він виконує, сприймаючи нову чи вже відому інформацію. Одним з напрямків такого дослідження у мовознавстві стали наукові спроби вивчення специфіки взаємовпливу мовних та пізнавальних процесів.

Пізнання світу людським розумом, усвідомлення та переосмислення нового через призму набутого досвіду – це сфера досліджень, яку активно опрацьовують лінгвісти, психологи, філософи,

логіки, і яка залишається невичерпною, оскільки має на меті дослідження і пояснення людської трактовки світу, дійсності, реального та ірреального, інтерпретованого та дійсного, багатовимірності знань, закодованих пам'яттю. Саме тому фреймове моделювання як можливість структурування пізнання має широке розповсюдження.

Фреймова методика представлення знань зародилася в надрах комп'ютерної лінгвістики. Її поява була пов'язана з необхідністю забезпечення систем штучного інтелекту засобами самостійного аналізу інформації. Фреймові системи дозволяли ввести текст в базу даних та опрацювати його з метою вилучення тих чи інших фактів для наступного аналізу. Теорія будується на тому, що будь-яка ситуація може бути представлена у вигляді моделі – фрейма через обмежену кількість універсальних категорій.

Фреймова модель представлення знань була запропонована Марвіном Лі Мінським у 1979 г. як структура знань для сприйняття просторових сцен. Ця модель має глибоке психологічне підґрунтя. Так, в психології та філософії відоме поняття абстрактного образу, наприклад, слово «кімната» викликає у слухачів образ кімнати: «жиле приміщення з чотирма стінами, підлогою, стелею, вікнами та дверима, площею 6-20 м²». З цього опису не можна нічого прибрати (наприклад, прибравши вікна, отримаємо вже комору, а не кімнату), але в ньому «дірки», або «слоти», – це незаповнені значення певних атрибутів – кількість вікон, колір стін, висота стелі, покриття підлоги тощо. В цій теорії такий абстрактний образ називається фреймом.

Фрейм – це формалізована модель для відображення образу. Згідно з радянською школою методів штучного інтелекту, фрейм будь-якого типу – це мінімально необхідна структурована інформація, яка однозначно визначає певний клас об'єктів. Інакше кажучи, фрейм – це безліч питань, які необхідно поставити відносно можливої ситуації.

Кожному фрейму надається ім'я, яке повинно бути унікальним у всій фреймовій системі. Кожен слот у фреймі – це деякий тип інформації, релевантний для цього фрейму. Це порожній вузол, який заповнюється змінними, тобто даними з тієї або іншої практичної ситуації.

Зауважимо, що дослідники відзначають привабливість використання фреймового аналізу для дослідження мовних явищ,

яка полягає в тім, що фрейм дозволяє чітко структурувати уявлення про об'єкт та є перспективним щодо досліджень таких явищ як метафора, символ.

За М. Мінським, у вигляді фрейма можна здійснювати представлення типових ситуацій (відвідування ресторану, поїздка у транспорті чи реклама, тобто будь-яка типова дія чи комплекс дій, які присутні у свідомості носія мови). Проте, метод фреймового моделювання використовується не лише для репрезентації будь-якої ситуації, тобто прагматичного контексту висловлювання, але й для представлення самого висловлювання як мовленнєвої чи текстової реалізації цієї ситуації, особливо, якщо воно побудоване відповідно до певних конвенціональних норм. Подібним чином можна, наприклад, вивчати рекламні тексти як текстову реалізацію позамовної ситуації «потреба у товарі чи послугі». Таким чином, фрейм є не стільки репрезентацією чогось, скільки принципом цієї репрезентації.

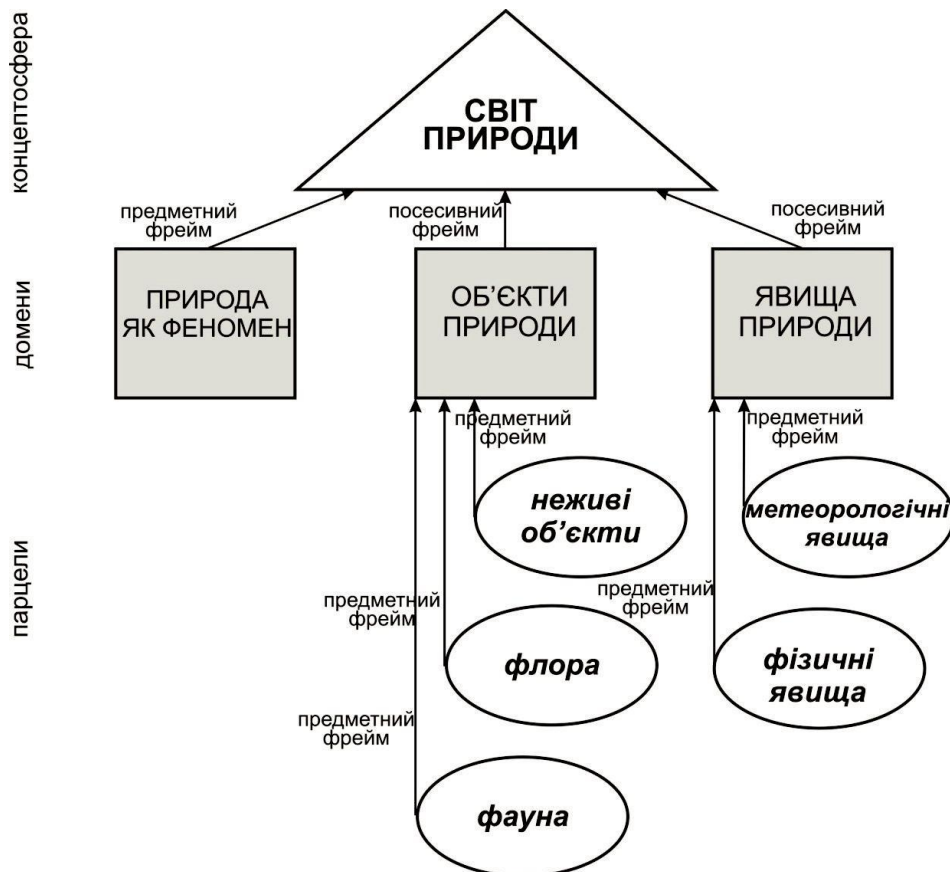
Різні типи фреймів дозволяють відобразити розмаїття знань про світ:

- через фрейми-структури, які позначають об'єкти та поняття (займ, задаток, вексель);
- через фрейми-ролі (менеджер, касир, клієнт);
- через фрейми-сценарії (банкрутство, зібрання акціонерів, святкування весілля);
- через фрейми-ситуації (тривога, аварія, робочий режим приладу) тощо.

Дослідниця Жаботинська С.А. для аналізу мовного матеріалу пропонує використовувати п'ять базових фреймів: предметний, таксономічний, посесивний, акціональний і компаративний, які названі базовими, тому що “демонструють найбільш загальні принципи категоризації й організації вербалізованої інформації” [6]. У результаті інтеграції базових фреймів виникає концептуальна фреймова мережа; абстрактні концепти, представлені вузлами (слотами) вказаної мережі, а відношення між ними можуть бути специфіковані в значеннях різних мовних одиниць. Слід зауважити, що фреймова мережа може отримувати різну структуру залежно від матеріалу

дослідження, тобто вона може структуруватися різними типами фреймів в будь-якій комбінації.

Нижче наведено фреймову модель для класу об'єктів «**світ природи**», побудовану за допомогою методики фреймового моделювання [7].

Основа концептуальної фреймової моделі «Світ природи» складається з концептуальних доменів «природа як феномен», «об'єкти природи» та «явища природи», які інкорпуються до неї за допомогою предметного та двох посесивних фреймів: **предметний фрейм** ЩОСЬ-референт (*природа*) є TAKE (*природа як феномен*); **посесивний фрейм** ЩОСЬ-референт (*природа*) має ЩОСЬ-частину (*об'єкти природи*); **посесивний фрейм** ЩОСЬ-референт (*природа*) має ЩОСЬ-частину (*явища природи*).

Питання на контроль розуміння матеріалу:

1. Що є предметом вивчення когнітивної лінгвістики?
2. Назвіть диференційні ознаки концепту.

3. В чому полягає відмінність семантичного та когнітивного аналізу?

4. Які існують методики аналізу концептів? Поясніть суть кожної.

5. В якому аспекті здійснюється аналіз імен (знаків) при концептуальному аналізі?

6. З якими науковими дисциплінами пов'язана фреймова методика представлення знань?

7. Дайте визначення фрейму. Які типи фреймів виділяються при фреймовому моделюванні концептів?

8. Як, на Ваш погляд, методи когнітивного аналізу можуть бути пов'язані з етнолінгвістичними студіями?

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. М., 2004. 576 с.
2. Борботько В.Г. Элементы теории дискурса. Грозный, 1981. 113 с.
3. Дащенко Н. Лінгвістика тексту й основи лінгвоаналізу: методичні рекомендації. Тернопіль, 2002. 63 с.
4. Дейк Т.А. ван. Язык. Познание. Коммуникация: пер. с англ. М., 1989. 312 с.
5. Гринёв-Гриневиц С.В., Сорокина Э.А. К вопросу о методах лингвистических исследований. *Вестник Московского государственного областного университета*. Серия: Лингвистика. 2010. № 1. с. 23-31.
6. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ языка: фреймовые сети. *Мова: науково-теоретичний часопис з мовознавства*. № 9.: Проблеми прикладної лінгвістики. Одеса, 2004. С. 81-92.
7. Зозуля М.О. Фреймове моделювання у дослідженні концептуальної метафори в романах У. Голдінга. *Наукові записки національного ун-ту "Острозька академія"*. Серія: Філологічна. Вип. 34. С.76-79
8. Іващенко В. Компоненти змістової структури концепту як одиниці етнокультури. *Українська мова*. 2004. №4. С. 18-28.
9. Кочерган М. П. Лексико-семантична система. *Українська мова: Енциклопедія*. К., 2004. С. 305–306.
10. Кузнецов А. М. Поле. *Языкознание: Большой энциклопедический словарь*. М., 1998. С. 380–381.
11. Мартинюк А. П. Основи наукових досліджень у лінгвістиці : навч.-метод. посіб. Харків, 2007. 40 с.
12. Маслова В. Когнитивная лингвистика. Минск, 2004. 256 с.
13. Мосейчук О.М. Методи проведення лінгвістичних досліджень. Житомир, 2012. 75с.
14. Полюжин М. Концептуальна система як базове поняття когнітивної семантики й теорії мовної особистості. *Проблеми романо-германської філології: Зб. наук. праць*. Ужгород, 2005. С. 5-20.
15. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика. М., 2007. 314 с.

16. Попович М. В. Поняття “дискурс” у метафоричному та логіко-лінгвістичному розумінні. *Філософська думка*. 2003. Вип.1. С. 27-36.
17. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) К., 1999. 147 с.
18. Селіванова О.О. Засади сучасної лінгвометодології. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://conferences.neasmo.org.ua/node/58>
19. Степанов Ю. С. Альтернативный мир. Дискурс. Факт и принцип причинности. *Язык и наука конца XX века*. М.,1995. С. 35 – 73.
20. Garfinkel H. On formal structures of practical actions. *Theoretical Sociology*. N.Y., 1970. P. 338-366.
21. Heritage J. Conversation analysis and institutional talk. *Handbook of Language and Social Interaction*. N.Y., 2005. P. 103-146
22. Sacks H. Lectures on Conversation. Oxford, 1992.Vol. 1, 2. 1520 p.

Навчальне видання

**Конкретно-наукові методи
лінгвістичних досліджень**

Методичні рекомендації

Укладач: **Алексенко Світлана Федорівна**

Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2020
Свідоцтво ДК № 231 від 02.11.2000р.

Відповідальний за випуск **А. М. Коваленко**
Комп'ютерний набір і верстка **С. Ф. Алексенко**

Здано в набір 23.04.2020 р. Підписано до друку 30.04.2020 р.
Формат 60x84/16. Гарн. Arial Cyr. Друк ризогр.
Папір друк. Умовн. друк. арк. 2,55. Обл.-вид. арк. 2,58.
Тираж 100 прим. Вид. 44.

Видавництво СумДПУ імені А.С. Макаренка
40002, м.Суми, вул. Роменська, 87

Виготовлено на обладнанні СумДПУ імені А.С. Макаренка